

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI O'QUVCHILARNING
MANTIQIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHGA TAYYORLASHDA ONA TILI
DARSLARI MISOLIDA**

Boltayeva Guzal Tolibovna

*Sirdaryo viloyati Guliston shahar 9-sonli umumiy o'rta ta'lim
maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga tayyorlash masalasi ona tili darslari misolida tahlil qilinadi. Unda mantiqiy fikrlash tushunchasining pedagogik-psixologik mazmuni, ona tili mashqlarining didaktik imkoniyatlari, oliy ta'lim jarayonida talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish yo'llari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, ona tili darslari, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik kompetensiya, ta'lim metodlari.*

Kirish. Bugungi globallashtirish va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – mustaqil, tanqidiy va mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning tafakkur faoliyati shakllanishida poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi, xususan, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantira olish kompetensiyasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ona tili darslari bu jarayonda alohida o'rin tutadi. Chunki til – tafakkur bilan uzviy bog'liq bo'lib, fikrni ifodalash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish jarayonlari bevosita til vositasida amalga oshiriladi. Demak, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini ona tili darslari orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga tayyorlash oliy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir.

1. Mantiqiy fikrlash tushunchasining pedagogik-psixologik mazmuni.

Mantiqiy fikrlash — shaxsning hodisa va voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini anglash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish hamda asosli xulosa chiqarish qobiliyatidir. Psixolog olimlar mantiqiy fikrlashni tafakkurning oliy shakli sifatida baholab, uni muammo yechishga yo'naltirilgan aqliy faoliyat deb ta'riflaydilar.

Pedagogik nuqtayi nazardan mantiqiy fikrlash:

bilimlarni ongli o'zlashtirish - Bilimlarni ongli o'zlashtirish deganda o'quvchining o'rganilayotgan materialni faqat yodlab olish emas, balki uning mazmun-mohiyatini tushunib, sabab-oqibat aloqalarini anglab yetishi tushuniladi. Mantiqiy fikrlash jarayoni orqali o'quvchi yangi bilimlarni avvalgi tajribasi bilan bog'laydi, ularni tahlil qiladi va umumlashtiradi. Natijada bilimlar mustahkam bo'lib, amaliy vaziyatlarda qo'llash

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

imkoniyati kengayadi. Bu holat boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi;

fikrni izchil bayon etish - fikrni izchil bayon etish mantiqiy fikrlashning muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Izchillik o'quvchining fikrini ketma-ketlik asosida, aniq va tushunarli tarzda ifodalash qobiliyatini bildiradi. Ona tili darslarida matn tuzish, hi koya qilish, savollarga asosli javob berish orqali o'quvchilarda fikrni mantiqiy bog'lanishda bayon etish ko'nikmalari shakllanadi. Bu jarayon nutq madaniyatini rivojlantirish bilan bir qatorda tafakkurning tizimli bo'lishiga xizmat qiladi;

mustaqil qaror qabul qilish - Mustaqil qaror qabul qilish - o'quvchining berilgan vaziyatni tahlil qilib, turli yechimlarni solishtirish va eng maqbul variantni tanlash qobiliyatidir. Mantiqiy fikrlash rivojlangan shaxs muammoni hal etishda tayyor andozalarga tayanib qolmaydi, balki o'z fikrini asoslay oladi. Ona tili darslarida muammoli savollar, ochiq topshiriqlar, ijodiy mashqlar orqali o'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari bosqichma-bosqich rivojlanadi;

tanqidiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi - Tanqidiy yondashuv — o'quvchining axborotni tahlil qilish, baholash va unga nisbatan asosli munosabat bildirish qobiliyatidir. Mantiqiy fikrlash orqali o'quvchi berilgan ma'lumotni shubhasiz qabul qilmaydi, balki uni solishtiradi, dalillar asosida xulosa chiqaradi. Ona tili darslarida matn mazmunini tahlil qilish, muallif fikriga munosabat bildirish kabi faoliyatlar tanqidiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa o'quvchining intellektual faolligini oshiradi va uni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda mantiqiy fikrlash asta-sekinlik bilan, aniq mashqlar va didaktik vazifalar asosida rivojlanadi. Shu sababli o'qituvchining metodik mahorati bu jarayonda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

2. Ona tili darslarining mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi o'rni.

Ona tili darslari nafaqat savodxonlikni oshirish, balki o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan fan hisoblanadi. Ushbu darslarda quyidagi imkoniyatlar mavjud:

matn bilan ishlash orqali tahliliy fikrlashni rivojlantirish - matn bilan ishlash o'quvchilarning tahliliy fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Matnni o'qish, uning mazmunini anglash, asosiy va ikkinchi darajali fikrlarni ajratish jarayonida o'quvchi tahlil qilish, solishtirish va baholash kabi mantiqiy amallarni bajaradi. Ona tili darslarida matn ustida olib boriladigan savol-javoblar, reja tuzish, matnni qismlarga ajratish kabi mashqlar o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi va ularni ongli o'qishga o'rgatadi;

so'z va gaplar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishni aniqlash - go'z va gaplar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishni aniqlash o'quvchilarning til birliklari o'rtasidagi munosabatlarni anglashiga xizmat qiladi. Bu jarayonda o'quvchilar so'zlarning gapdagi vazifasini, gaplarning matndagi o'rnini tushunib yetadilar. Ona tili darslarida so'z birikmalari tuzish, gaplarni ketma-ketlikda joylashtirish, bog'lovchi vositalardan foydalanish orqali o'quvchilarda mantiqiy tafakkur va nutqiy izchillik shakllanadi.;

grammatik qoidalarni umumlashtirish - grammatik qoidalarni umumlashtirish o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi muhim jarayonlardan biridir. O'quvchilar misollarni tahlil qilish asosida qoidani o'zlari chiqarishga harakat qiladilar. Bu jarayon induktiv fikrlashni rivojlantirib, bilimlarni tayyor holatda emas, balki ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradi. Natijada grammatik bilimlar mustahkam bo'lib, amaliy nutqda to'g'ri qo'llanadi;

mazmun asosida xulosa chiqarish - mazmun asosida xulosa chiqarish o'quvchining o'rganilgan materialni umumlashtirib, asosiy g'oyani anglab yetish qobiliyatini ifodalaydi. Ona tili darslarida matn yakunida xulosa qilish, muallif fikrini aniqlash, voqealarga baho berish kabi topshiriqlar o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu jarayon o'quvchilarda mustaqil fikrlash, asosli xulosa chiqarish va o'z nuqtayi nazarini bildirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Masalan, matn mazmunini qayta hikoyalash, reja tuzish, sarlavha topish kabi mashqlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini faollashtiradi. Shuningdek, sinonim, antonim, ko'p ma'noli so'zlar bilan ishlash tafakkurning moslashuvchanligini oshiradi.

3. Ona tili mashqlarining didaktik imkoniyatlari.

Ona tili darslarida qo'llaniladigan mashqlarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- a) tahliliy mashqlar (matnni qismlarga ajratish, asosiy fikrni topish);
- b) taqqoslashga doir mashqlar (so'z, gap, matnlarni solishtirish);
- c) umumlashtiruvchi mashqlar (qoidani chiqarish);
- d) ijodiy mashqlar (matn tuzish, hikoya davom ettirish).

Mazkur mashqlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlash operatsiyalarini bosqichma - bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchi mashqlarni tanlashda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi zarur.

4. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda oliy ta'limning vazifalari

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida quyidagi vazifalar ustuvor hisoblanadi:

1) mantiqiy fikrlashni rivojlantirish nazariyasini chuqur o'rgatish - bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish nazariyasini chuqur o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Ushbu nazariya tafakkur jarayonlarining psixologik asoslari, mantiqiy amallar (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish) va ularni ta'lim jarayonida qo'llash mexanizmlarini qamrab oladi. Nazariy bilimlar talabalarni o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan darslarni samarali tashkil etishga tayyorlaydi;

2) ona tili darslarini loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish - ona tili darslarini loyihalash ko'nikmalarini shakllantirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Darsni loyihalash jarayonida ta'lim maqsadlari aniq belgilanadi, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va mashqlar tanlanadi hamda dars bosqichlari izchil rejalashtiriladi. Bu ko'nikma talabalarni dars

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

jarayonida an'anaviy yondashuvdan voz kechib, samarali va maqsadga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishga o'rgatadi;

3) innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llashga o'rgatish - zamonaviy ta'lim sharoitida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy mahoratni talab etadi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini klaster, aqliy hujum, muammoli ta'lim, interfaol metodlar kabi innovatsion texnologiyalarni ona tili darslarida qo'llashga o'rgatish o'quvchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini faollashtiradi. Bu texnologiyalar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirib, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi;

4) amaliy mashg'ulotlar orqali metodik tajriba hosil qilish - amaliy mashg'ulotlar bo'lajak o'qituvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va ularni real pedagogik vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi. Mashg'ulotlar davomida talabalar ona tili darslari uchun mashqlar tizimini ishlab chiqish, dars ishlanmalari tuzish va ularni tahlil qilish orqali metodik tajriba hosil qiladilar. Bu jarayon bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ishonchni oshirib, ularning pedagogik faoliyatga tayyorligini ta'minlaydi.

5) Talabalar ona tili metodikasi fanlari orqali mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan mashqlar tizimini tuzishni, dars ishlanmalarini ishlab chiqishni o'rganadilar.

5. Amaliy mashg'ulotlar va pedagogik amaliyotning ahamiyati.

Pedagogik amaliyot jarayonida talabalar nazariy bilimlarini real dars jarayonida sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ayniqsa, ona tili darslarida:

muammoli savollar berish - o'quvchilarda faqat yodlash emas, balki mustaqil fikrlashni rag'batlantiradigan savollardir. Bunday savollar o'quvchidan voqea yoki matn bo'yicha tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va turli yechimlarni ko'rib chiqishni talab qiladi. Ona tili darslarida muammoli savollar berish orqali o'quvchilar o'z fikrini asoslab ifodalashga, tafakkur qobiliyatini rivojlantirishga o'rganadilar. Bu jarayon mantiqiy fikrlashni shakllantirishda juda muhimdir;

mantiqiy topshiriqlarni qo'llash - o'quvchilarning tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi mantiqiy amallarini faollashtiruvchi mashqlardir. Masalan, matn bo'yicha sabab-oqibat aloqalarini aniqlash, so'zlarni toifalarga ajratish yoki gaplarni ketma-ket joylashtirish topshiriqlari. Ona tili darslarida bunday topshiriqlar o'quvchilarning tafakkurini tizimli rivojlantirish, ularni mustaqil qaror qabul qilishga tayyorlashda samarali vositadir – o'quvchilarning javoblarini, fikrlarini va izohlarini baholash, ular orasidagi mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va xulosa chiqarish jarayonidir. Bu faoliyat o'qituvchiga o'quvchilarning tafakkur darajasini aniqlash imkonini beradi hamda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini yanada rivojlantirish uchun yo'nalish beradi. Ona tili darslarida matn tahlili, fikrlarni solishtirish va baholash mashqlari aynan shu maqsadda qo'llaniladi;

o'quvchilar fikrini tahlil qilish kabi faoliyatlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu jarayon bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirishga tayyorlashda ona tili darslari katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Oliy ta'lim muassasalarida ushbu yo'nalishga qaratilgan tizimli yondashuv, nazariy va amaliy mashg'ulotlarning uyg'unligi kelajakda malakali, ijodkor va zamonaviy o'qituvchilarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva Q. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
2. Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiyalar. — Toshkent, 2019.
3. Inoyatova M.E. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. — Toshkent, 2021.
4. Davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim. — Toshkent, 2023.
5. Xodjayev B. Mantiqiy fikrlashni rivojlantirish asoslari. — Toshkent, 2018.
6. Toshpulatova D.K. "The role of mental arithmetic in improving mathematical literacy in primary school". International Scientific Journal Theoretical & Applied Science Published 18.12.2019.
7. Toshpulatova D.K. "The role of mental arifmetics and thinking skills in mathematics lessons of primary schools". International Engineering Journal For Research & Development – 2020

